

A PLETYKA TUDOMÁNYOS REHABILITÁCIÓJA

Kevés emberibb tevékenységet ismerünk a pletykálkodásnál. Nemcsak azért igaz ez, mert titkon vagy vállaltan mindannyian pletykálunk, de azért is, mert más fajok nem követik a példánkat. Logikusnak tűnik, hogy egy jelenség, amely egyidős az emberiséggel, és több ezer év alatt sem veszett ki belőlünk, nem lehet egészen diszfunkcionális: bizonyos előnyökkel kell járnia az egyén és talán a közösség számára is. Mégis ritkán hallunk a pletykáról pozitív kontextusban. A pletyka rosszindulatú, bomlasztó és ártalmas, sőt asszonyi, *rendes ember* (pláne *rendes tudósember*) nem pletykál, és lehetőleg nem is foglalkozik ilyesmivel. Nem igaz? Korántsem. A pletyka az egyik legizgalmasabb társadalmi jelenség, amelynek alapos megismerése nélkül nem is érthetjük meg igazán az emberi közösségek működését.

Szvetelszky Zsuzsanna szociálpszichológus és Bodor-Eranus Eliza közgazdász-szociológus tavasszal megjelent könyvének célja nem kevesebb, mint a pletyka tudományos rehabilitációja. Ennek megfelelően *A pletyka természete* hiánypótló magyar nyelvű összefoglalója annak, amit a tudomány jelenleg a témáról mondani tud. Munkájukat elsősorban multidiszciplináris megközelítése teszi egyedivé: a kötet a szerzők színes szakmai hátterén túl az evolúciós pszichológia, az antropológia, a kulturális epidemiológia, a szervezeti pszichológia, továbbá a hálózatelmélet és a kommunikációelmélet eredményeire is épít. A diszciplínáközi diskurzusból nem csupán azt ismerhetjük meg, hogy a különböző tudományágak hogyan próbálják megragadni a pletyka komplex jelenségét, de azt is, mivel magyarázzák megjelenését, és milyen szabályszerűségeket fedeztek fel a pletyka tárgyával, terjedésével vagy társas funkcióival kapcsolatban.

A könyv jól követhető gondolatmenete segíti az olvasót a téma megismerésében. Az első fejezetek a pletyka definiálására tett kísérleteket szintetizálják: a szerzők előbb a köznyelvi szóhasználatból indulnak ki, majd ezt pontosítják a különböző tudományágak értelmezéseivel. A fogalmi lehatárolás különösen fontos része, hogy a pletykát elválasztják az olyan hasonló társas jelenségektől, mint a hazugság, a rágalom, a *bullying*, a fecsegés vagy az álhírek, amelyekkel gyakran összemoszák a mindennapi beszédben. A szerzők saját meghatározása szerint a pletyka ismerhető szereplőről szóló, lokálisan értelmezett, nem publikus információ, amely a terjedése során folyamatosan változik; az emberi faj tekintetében egyetemes, a csoportban pedig a hierarchiát jelző jelenség.

A könyv a továbbiakban a pletykálkodás okait, a különböző pletykahelyzeteket, a pletyka témáit és szereplőit, valamint a pletyka egyéni és társas hatásait veszi górcső alá. A bemutatott kutatási eredmények alapján úgy tűnik, hogy a

pletyka visszatérő témái, mint a deviancia, a pénz és a hatalom vagy a szex, nem igazán változtak az elmúlt évezredek alatt. Bizonyára a pletyka alapvető funkciói sem, ezekről azonban egyre többet tudunk: a pletyka normaszegőket büntető, csoportidentitást és bizalmat erősítő rendeltetésén felül nagyon izgalmas a normarendszereket tesztelő és ezáltal újrairó szerepe is. A pletykát közlő fél ugyanis információt kap arról, hogy a befogadó hogyan vélekedik a pletyka témájáról, mennyiben tekinti azt súlyos normaszegésnek vagy tabunak. Ezáltal az egyén képet formálhat arról, kivel miről beszélhet vagy nem beszélhet, kivel mit tehet vagy nem tehet meg. A közösségek és csoportok szintjén mindez azt jelenti, hogy a pletyka a kulturális értékrendszer monitorozásának és korrekciójának, változtatásának eszköze is.

Különböző egyéni és szervezeti szituációk példái alapján a szerzők a pletyka egyéb funkcióit is ismertetik: segít eligazodni és beilleszkedni a közösségbe lépő egyénnek; krízishelyzeteket kezelhet, feszültséget vezethet le; esetleg az akadozó formális információáramlás gátjait megkerülve gyorsabb, hozzáférhetőbb hírcsatornákat teremt a közösségben. Más oldalról a pletyka a hierarchia, a szervezeti alávettség fenntartásának is eszköze lehet, szuboptimális döntéseket alapozhatnak rá, hírnevet rombolhat, és önbeteljesítő jóslatként is működhet. Aaron Ben Ze'ev, Roy F. Baumeister, Eric K. Foster és mások alapján a szerzők fontos állítása, hogy a pletyka sem közösségi szerepe, sem tartalma szempontjából nem tekinthető egyértelműen jónak vagy rossznak, hanem komplex funkciójú, *értékváltó jelenség*. Ajándék lehet annak, aki kapja, sértés annak, akiről szól, áldás és egyben átok is a közösségek számára.

A hálózat kutatás iránt érdeklődő olvasóknak újdonságot jelenthet az a könyvben bemutatott megközelítés, amely a pletykát nemcsak a kapcsolathálózatban áramló tartalomként, esetleg diadikus, vagyis két szereplő viszonyában megjelenő interakcióként, hanem alapvetően triadikus jelenséggént kezeli. Triadikus, tehát három szereplőt érint: a pletyka közlőjét, a pletyka befogadóját és a pletyka tárgyát. E megközelítés egyrészt egyszerűbbé teszi a pletyka értékváltó természetének megragadását, másrészt mindhárom szereplő esetében egyszerre tudja kezelni a pletykálkodás miatt bekövetkező változásokat a reputációs és bizalmi mérlegekben. A kétféle irányított kapcsolat (*ki mondja kinek*, illetve *kiről* mondják) alapján azonosíthatóak a pletykákat gyakran kapó, a pletykákat gyakran továbbadó, és a pletykáknak gyakran tárgyául szolgáló hálózati szereplők, meghatározható a formális hierarchiában és az informális szervezetben elfoglalt helyük, és megvizsgálható egyéb attribútumaik hatása valamely pletykahálózati centralitásukra. Hálózati szempontból ráadásul a pletykálkodás az információszerzés hatékony módja is: egy N elemszámú közösségben a természetes hálózatok csomópontjainak (vagyis itt: a pletykafészkeknek) köszönhetően mindössze $2N-3$ lépés elegendő ahhoz, hogy egy információ a közösség minden tagjához eljusson.

A pletyka természete helyenként jelentős mértékben, az ismétlésektől sem riadva támaszkodik Szvetelszky Zsuzsanna 2017-ben megjelent, *Rejtett szervezetek. Az informális kommunikáció hatalma* című könyvére. Újabb, társszerzős munkája mégis más gondolatmenetet követve közelít témájához, sok új kutatást ismertet, és teljesebb kép bemutatására törekszik. A könyv egyik komoly értéke, hogy már tartalmazza az MTA CSS-RECENS kutatócsoportja 2016 óta futó, európai finanszírozású EVILTONGUE projektjének egyes eredményeit is. A kutatócsoport, amelynek mindkét szerző tagja, a pletyka kapcsolathálózati mintázatait vizsgálja, elsősorban a reputáció és a kooperáció vonatkozásában. E könyvben is megismerhető kutatásukat nem is csak eredményeik, de a vizsgált minták mérete és jellege (iskolai közösségek és üzleti szervezetek), illetve az adatfelvétel újszerű eszközei is igen érdekessé teszik; a kutatók ugyanis kvalitatív eszközök mellett okosórák által rögzített hely- és résztvevőadatokra, tartalomelemzéssel feldolgozott dialógusok ezreire támaszkodhattak. A pletyka természetének hasonló terjedelmű és mélységű feltáró kutatása nemzetközi viszonylatban is ritka kincs. Társadalomtudósoknak és szervezetkutatóknak éppen ezért különösen hasznos lehet *A pletykakutatás módszertana* című fejezet, amely kvalitatív, kvantitatív és vegyes módszertanú eszközöket is bemutat. A laikus olvasók vagy a tudományos érdeklődésüknek már eleget áldozó kutatók számára könnyebben emészthető befejezést kínálnak a pletyka szépirodalmi ábrázolásait ismertető, illetve a pletykálkodással kapcsolatban gyakorlati tanácsokat ígérő fejezetek.

A pletyka természete a pletykakutatás friss eredményeit összefoglaló, a témát definiáló és további kutatások alapjául szolgáló szakkönyv, amely ugyanakkor a kérdéskör iránt érdeklődő laikusokat is igyekszik megszólítani. E törekvés érdekében a szerzőknek azonban mindkét irányban kompromisszumokat kellett kötniük. Ha mindez némi alkalmazkodást kíván is az olvasóktól, egy olyan, itthon egyedi könyvet tarthatnak a kezükben, amelynek témája talán sohasem volt annyira fontos és aktuális, mint éppen most. A gyakran lenézett vagy tabusított pletyka tudományos rehabilitációja különösen abban az úgynevezett *post-truth* világban segíthet eligazodni, amelyben egyre kevésbé számít a valóság, és amelyben a tények a véleményekkel szemben irrelevánsnak tűnnek.

(Szvetelszky Zsuzsanna – Bodor-Eranus Eliza: *A pletyka természete*. Budapest: Typotex Kiadó, 2020, 248 o.)

Baksa Máté

egyetemi tanársegéd
Budapesti Corvinus Egyetem Vezetéstudományi Intézet